

Салтиков С. М.,
студент

Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ СЛІДЧИМ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

TO THE QUESTION OF THE PROCEDURAL REGISTRATION OF THE CONFIDENTIAL RELATIONS BY THE INVESTIGATOR OFFICER IN THE CRIMINAL PROCEEDING

У статті досліджується питання залучення слідчим особи до конфіденційного співробітництва під час кримінального провадження. Запропоновано алгоритм встановлення та процесуального оформлення конфіденційних відносин із особою. Досліджено практику використання органами досудового розслідування конфідентів під час проведення негласних (слідчих) розшукових дій.

Ключові слова: *конфідент, конфіденційне співробітництво, сприяння, слідчий, негласні розшукові дії, залучення слідчим до конфіденційного співробітництва.*

В статье исследуется вопрос привлечения следователем лица к конфиденциальному сотрудничеству в ходе уголовного производства. Предложен алгоритм установления и процессуального оформления конфиденциальных отношений с лицом. Исследовано практику использования органами досудебного расследования конфидентов при проведении негласных (следственных) розыскных действий.

Ключевые слова: *конфидент, конфиденциальное сотрудничество, содействие, следователь, негласные розыскные действия, привлечения следователем к конфиденциальному сотрудничеству.*

The article deals with the issue of involving the person by the investigator officer in confidential cooperation during the criminal proceeding. The algorithm of establishment and procedural (adjective) registration of confidential relations with a person is proposed. The practice of using the confidants by pre-trial investigation bodies during the conduction of private investigative actions is explored.

Key words: *confident, confidential cooperation, assistance, investigator officer, undercover investigative actions, involving the person by the investigator officer in confidential cooperation.*

Вступ. Прагнення побудувати дійсно демократичну та правову державу об'єктивно зумовлює необхідність реформування вітчизняного законодавства. Не став винятком і Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), із набранням чинності якого у кримінальну процесуальну діяльність було введено ряд нових напрямків, серед яких чільне місце посідає інститут негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Регламентація такого механізму доказування міститься у главі 21 КПК України, що, як справедливо зазначає С.М. Мороз, є необхідним атрибутом вдосконалення діяльності слідчого в сучасних умовах, своєрідним розширенням його повноважень [1, с. 506].

У науковій літературі вже давно висловлюються думки, що діючий КПК України надає слідчим оперативно-розшукові функції, призводить до невиправданого їх змішування [2, с. 105], максимального зближення оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження [3, с. 221], фактично перетворює оперативно-розшукові заходи, що мали негласний характер, у негласні слідчі (розшукові) дії [4, с. 59].

Особливої уваги в даному контексті заслуговує раніше невідомий для вітчизняної кримінально-процесуальної системи інститут конфіденційного співробітництва, закріплений у ст. 275 КПК України.

Загалом, використання агентурних можливостей та агентурного апарату завжди було однією з основних форм отримання інформації правоохоронними органами під час здійснення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД). До прийняття нового КПК України робота з негласним апаратом була закріплена у законодавстві на рівні Закону України «Про ОРД», Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та відомчих нормативно-правових актів. Однак на сьогоднішній день використання конфідентів набуло явно вираженого процесуального характеру, що створює певну невизначеність у правовому просторі, а тому потребує додаткового дослідження.

Актуальність вибраної теми полягає у відсутності цілісного уявлення щодо застосування інституту конфіденційного співробітництва в рамках кримінального провадження. Серед наукової спільноти існують різні (у т.ч. протилежні) погляди на використання конфідентів під час досудового розслідування. Як справедливо зазначає Д.Б. Сергеева, сучасна теорія ОРД та кримінального процесу не має єдиного підходу до розуміння сутності та змісту конфіденційного співробітництва з особами, залученими до виконання її завдань [5, с. 47]. Через це за понад п'ятирічний термін дії КПК України органи

досудового розслідування мають досить невелику практику використання конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД та по-різному здійснюють його процесуальне оформлення. Таким чином, неврегульованість процесуального порядку оформлення як самого конфіденційного співробітництва, так і отриманої внаслідок цього інформації призводить до труднощів використання слідчими вказаного інституту, що створює загрозу недопустимості окремих доказів, одержаних під час досудового розслідування.

Стан дослідження. Питання, пов'язані із дослідженням окремих проблем використання конфіденційного співробітництва під час досудового розслідування, були предметом вивчення таких вчених, як М.В. Лотоцький, В.В. Гончаров, М.М. Перепелиця, А.В. Шендрик, Н. Гольдберг, С.В. Єськов, Д.Б. Сергєєва, П.В. Горбенко, С.Р. Тагієв, Ю.І. Гекова, С.М. Мороз, О.О. Світлицький, В.Д. Берназ, М.А. Погорецький, В.М. Тертишник, М.В. Багрій, В.В. Луцик, В.Г. Уваров та ін. Однак проблемі процесуального оформлення та практиці застосування цього кримінально-процесуального інституту практично не приділялося уваги.

Саме тому метою даної роботи є окреслення повноважень слідчого щодо використання конфідентів та надання пропозицій щодо порядку залучення та процесуального оформлення осіб до негласного співробітництва під час досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, варто зазначити, що зміст та загальні засади конфіденційного співробітництва під час досудового розслідування окреслені законодавцем лише ст. 275 КПК України. Сама стаття складається із двох частин, а її основний зміст зводиться до такого положення: «Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом».

Поглиблений аналіз змісту вказаної норми дозволяє зробити декілька висновків. По-перше, це відносини, відомості про які не підлягають розголошенню. По-друге, суб'єктом, уповноваженим на використання конфідентів та залучення їх до проведення НСРД, є слідчий відповідного органу досудового розслідування. По-третє, законодавець виділяє дві форми взаємодії з конфідентами в рамках кримінального провадження:

1) використання інформації, отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД;

2) залучення конфідентів до проведення НСРД.

Водночас, нормою ст. 275 КПК України детально не регламентовано використання конфідентів як за окремими НСРД [1, с. 508], так і в цілому. Така правова невизначеність і відсутність чіткого алгоритму роботи слідчого із конфідентами в процесі досудового розслідування не може залишатися поза увагою і потребує додаткового дослідження.

На наш погляд, враховуючи специфіку негласних відносин, залучення особи до конфіденційного співробітництва повинне відбуватися на засадах добровільності. Якщо проводити аналогію з ОРД, то слушною є позиція С.Р. Тагієва та Ю.І. Гекової, які зазначають, що, згідно з положеннями п. 1, п. 6, п. 13 ч. 1 ст. 8 та ч. 2 ст. 11 Закону України «Про ОРД», на оперативних працівників покладається обов'язок дотримуватися умови добровільності у разі використання допомоги громадян [6, с. 361]. Окрім цього, на добровільність як засаду співробітництва із правоохоронними органами скерована і норма ч. 1 ст. 19 Конституції України, яка вказує, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Відтак, співпраця з правоохоронними органами є правом особи, а не її обов'язком. Іншими словами, для залучення особи до конфіденційного співробітництва для цілей досудового розслідування необхідна її згода.

Неоднозначною, на нашу думку, видається позиція щодо можливості надання такої згоди як в усній, так і в письмовій формі [5, с. 49]. На наше переконання, лише письмова форма буде чітким та безспірним фактом вираження волі особи на співпрацю із органами досудового розслідування. Вказана позиція знаходить своє підтвердження і в матеріалах практики. Так, у кримінальному провадженні № 42014100000000818 до конфіденційного співробітництва та проведення інших негласних слідчих дій була залучена потерпіла, котра надала письмову згоду [7]. В іншому випадку добровільна згода на конфіденційне співробітництво з органом досудового розслідування та участь у негласних слідчих діях була надана у вигляді письмової заяви на ім'я слідчого [8].

Важливим моментом після отримання такої згоди є процесуальне закріплення відносин між слідчим та конфідентом для встановлення правового статусу останнього у кримінальному провадженні. Таке рішення повинно оформлюватися у вигляді відповідної постанови слідчого. Вказана позиція чітко впливає із ч. 3 ст. 110 КПК України, відповідно до якої рішення слідчого приймаються у вигляді постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених цим Кодексом, а також коли слідчий визнає це за необхідне. Таким чином, моментом залучення особи до конфіденційного співробітництва буде не момент надання згоди на таку співпрацю, а дата винесення постанови про залучення до конфіденційного співробітництва. Необхідність відповідної постанови підтверджується і практичними напрацюваннями. Наприклад, Слідчим управління ГУМВС України в Запорізькій області особу було залучено до конфіденційного співробітництва шляхом винесення постанови слідчого [9].

Окремим питанням, що заслуговує на увагу, є проблема визначення конкретного строку залучення особи до конфіденційного співробітництва у вказаній постанові. Адже, по суті, співпраця конфідента з органами досудового розслідування обмежується,

з одного боку, строками проведення НСРД, а з іншого – цілями та метою залучення до конфіденційного співробітництва. Так, в одному із кримінальних проваджень постановою слідчого в особливо важливих справах слідчого відділу прокуратури м. Києва було залучено до конфіденційного співробітництва та проведення інших негласних слідчих дій особу строком на 60 діб [10]. На наше переконання, оскільки визначення строку залучення до конфіденційного співробітництва прямо не регламентовано КПК України, слідчий не зобов'язаний зазначати у відповідній постанові конкретні часові рамки співпраці з конфідентом.

До того ж, для забезпечення усвідомлення особою змісту конфіденційних відносин, а саме обізнаності в своїх правомочностях, слідчому необхідно здійснювати роз'яснення особі-конфіденту її прав та обов'язків, хоча КПК України цього прямо не вимагає. Вказане положення також знаходить свій прояв і в Основному Законі нашої держави, а саме у ст. 57 Конституції України, відповідно до якої кожному гарантується право знати свої права і обов'язки. Таке роз'яснення видається за можливе оформлювати шляхом ознайомлення особи із протоколом попередження про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування, або шляхом вручення особі відповідної пам'ятки про процесуальні права та обов'язки.

М.В. Багрій та В.В. Луцик виділяють такі права осіб, залучених до співпраці: одержувати від працівників правоохоронних органів роз'яснення про свої завдання, права та обов'язки; знати правові наслідки своїх дій під час виконання завдань, у т. ч. передбачені кримінальним законодавством; знати обставини, що виключають злочинний характер діяння; відмовитися від виконання завдань, які, на їх думку, суперечать закону або можуть нести загрозу для їх здоров'я чи життя; укласти контракт про конфіденційну співпрацю, у т. ч. такий, що передбачає можливість включення періоду їх співпраці як основного роду занять до трудового стажу, що дає право на отримання пенсії; використовувати з метою конспірації документи, які зашифровують особу; одержувати винагороди та інші компенсації, у т. ч. обумовлені контрактом; одержувати у встановленому порядку кошти на відшкодування матеріальних витрат, понесених ними під час виконання завдань, а також компенсації за шкоду, спричинену їх здоров'ю або нанесену їх майну у зв'язку зі співпрацею; оскаржувати неправомірні дії правоохоронного органу або його працівника. Серед основних обов'язків конфідентів вказані науковці виділяють такі: виконувати (якщо вони не суперечать закону) завдання правоохоронного органу щодо сприяння протидії злочинам; дотримуватися умов контракту або співпраці у разі безконтрактної форми; не розголошувати інформацію, що стала їм відома у процесі співпраці [11, с. 119–120].

На наш погляд, незважаючи на спірність окремих виділених вище прав та обов'язків конфідентів (як-от право на укладення контракту, яке жодним

чином не передбачено КПК України тощо), вважаємо, що особі-конфіденту в обов'язковому порядку мають бути письмово роз'яснені положення ст. 222 КПК України, а також ст. 387 Кримінального кодексу України щодо недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування, а також гарантії, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» для осіб, які сприяли виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень.

Іншим важливим моментом під час залучення особи до конфіденційної співпраці зі слідчим є вирішення питання про забезпечення безпеки конфідента. Відповідно до п. 3.9 і п. 3.9.1 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні від 16 листопада 2012 р., використання інформації, наданої конфідентом, повинно здійснюватися за умови гарантування його безпеки [12]. Заходи забезпечення таких гарантій для конфідента прямо визначені в Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р., як особи, яка брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень. Одним із таких заходів є винесення слідчим постанови про забезпечення конфіденційних відомостей про особу (зміну анкетних даних).

У подальших процесуальних документах щодо проведення НСРД (постанові прокурора про контроль за вчиненням злочину; постанові слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування про виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої злочинної групи; ухвалі слідчого судді; протоколах, складених за результатами проведення НСРД) особа-конфідент буде фігурувати під зміненими анкетними даними. За рішенням прокурора у передбаченому порядку гриф секретності зі вказаних документів щодо проведення НСРД може бути знято, що дасть можливість у судовому засіданні оцінити ці документи у сукупності та прийняти рішення про допустимість доказів, отриманих за результатами проведення НСРД (без розкриття справжніх відомостей про конфідента).

Вказані вище документи, складені з дотриманням вимог секретного діловодства, до матеріалів кримінального провадження не долучаються, зберігаються в опечатаному вигляді в окремій номенклатурній справі у відповідному приміщенні органу досудового розслідування. У разі необхідності дослідження у судовому засіданні законності винесення слідчим вказаних процесуальних документів (мотивування, строки залучення особи-конфідента, мета та поставлені їй завдання) до матеріалів кримінального провадження може бути доданий витяг із них, в якому будуть видалені відомості стосовно персональних даних особи-конфідента.

Цікавим видається також питання нагляду за додержанням законності прокурором під час

здійснення конфіденційного співробітництва, а саме необхідності повідомлення процесуального керівника про залучення до кримінального провадження особи-конфідента та обсяг інформації, яка повинна бути йому надана.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», однією із функцій прокуратури є нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство. Згідно із п. 2 ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування. Саме тому, на нашу думку, слідчий в обов'язковому порядку має повідомити прокурору про факт залучення особи до конфіденційного співробітництва, хоча строк такого повідомлення в КПК України не визначений. Для забезпечення безпеки конфідента та уникнення додаткового розголошення конфіденційної інформації про нього видається за можливе у повідомленні прокурора стосовно прийнятого слідчим процесуального рішення використовувати змінені анкетні дані про конфідента згідно із попередньою постановою про забезпечення конфіденційних відомостей про особу.

Чи не найбільш дискусійним та суперечливим із погляду законодавчої регламентації є питання щодо можливості ознайомлення слідчим особи-конфідента із процесуальними документами щодо проведення НСРД (протокол проміжного етапу контролю за вчиненням злочину, протокол вручення особі спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації тощо). Адже, відповідно до ст. 246 КПК України, НСРД є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. Дане положення знаходить своє відображення у п. 5.1 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, згідно з яким протокол про проведення НСРД, що містить відомості про факт та методи проведення НСРД, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам та безпеці, підлягає засекречуванню [12]. Більше того, відповідно до п. 4.12.4 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії становлять державну таємницю зі ступенем секретності «таємно». Із викладеного випливає,

що для ознайомлення конфідента із відповідними протоколами НСРД він повинен мати відповідний допуск та доступ до державної таємниці, наданий у порядку, визначеному законодавством. Водночас, згідно зі ст. 22 Закону України «Про державну таємницю», допуск до державної таємниці надається дієздатним громадянам України віком від 18 років, які потребують його за умовами своєї службової ... діяльності, органами Служби безпеки України після проведення їх перевірки. До того ж, слід наголосити, що така процедура є довготривалою та багатоетапною, а тому ставить під сумнів своєчасність та ефективність проведення НСРД за участю конфідента, який не володіє відповідним допуском.

Із цього питання цікавою видається позиція, що, з метою обмеження доступу до інформації у кримінальному провадженні, доцільніше попереджати осіб про відповідальність за розголошення даних досудового слідства, аніж проводити громіздку процедуру оформлення допуску до державної таємниці учасників кримінального процесу [13, с. 58].

Однак, на наше переконання, наразі єдиною законодавчо регламентованою процедурою залучення конфідентів до проведення НСРД залишається оформлення їм допуску до державної таємниці.

Підсумовуючи викладене, можна виділити такі документи, необхідні для залучення особи до конфіденційних відносин за ст. 275 КПК України:

- письмова згода особи-конфідента;
- постанова слідчого про залучення до конфіденційного співробітництва;
- протокол попередження про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування та/або пам'ятка про процесуальні права та обов'язки конфідента;
- постанова слідчого про забезпечення конфіденційних відомостей про особу;
- повідомлення прокурора про факт залучення особи до конфіденційного співробітництва.

Потребує вирішення шляхом законодавчого врегулювання питання ознайомлення особи-конфідента, що не має відповідного допуску до державної таємниці, із рішенням суду про проведення НСРД, постановою прокурора про контроль за вчиненням злочину, протоколом проведення НСРД тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що наразі правове регулювання залучення осіб до конфіденційного співробітництва в Україні знаходиться у зародковому (початковому) стані. Немає жодної усталеної практики з цього питання. Саме тому необхідним є комплексний підхід до законодавчого забезпечення усіх спірних питань конфіденційного співробітництва особи зі слідчим під час кримінального провадження, врахування досвіду провідних країн світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мороз С.М. Проблеми удосконалення правового регулювання використання слідчим конфіденційного співробітництва з іншими особами. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 506–513.
2. Сергеева Д.Б. Проблемні аспекти законодавчого визначення відомостей щодо негласних слідчих (розшукових) дій, що не підлягають розголошенню. Вісник кримінального судочинства. № 1. 2015. С. 104–110.
3. Подобний О.О. Негласні форми розслідування в оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному провадженні. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2014 р. Т. 14. С. 221–227.
4. Шилін М. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі дії: проблеми правового регулювання у світлі нового Кримінального процесуального кодексу України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 1. С. 59–64.
5. Сергеева Д.Б. Негласне співробітництво в кримінальному процесі. Вісник кримінального судочинства. № 4. 2016. С. 47–54.
6. Тагієв, С.Р., Гекова Ю.І. Особливості використання інформації, отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 листопада 2016 р.). Харків, 2016. С. 360–363.
7. Вирок Дарницького районного суду міста Києва від 02 листопада 2016 р. Справа № 753/5310/15к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62448429>.
8. Вирок Оріхівського районного суду Запорізької області від 03 липня 2015 р. Справа № 323/2071/14к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/46397045>.
9. Вирок Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 07 червня 2017 р. Справа № 320/5799/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66947769>.
10. Вирок Печерського районного суду міста Києва від 27 липня 2017 р. Справа № 757/6579/15к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67964366>.
11. Баррій М.В., Луцук В.В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія. Харків: Право, 2017. 376 с.
12. Інструкція про організацію і проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Наказ ГПУ, МВСУ, СБУ, Адміністрації ДПСУ, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.
13. Бабіков О. Негласні слідчі дії: проблеми правового регулювання. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 3. С. 52–62.